

**УНИВЕРЗИТЕТ „ГОЦЕ ДЕЛЧЕВ“ – ШТИП
ИНСТИТУТ ЗА ИСТОРИЈА И АРХЕОЛОГИЈА**

ISSN: 1857-7342

**ГОДИШЕН ЗБОРНИК
2010**

**ГОДИШЕН ЗБОРНИК
ИНСТИТУТ ЗА ИСТОРИЈА И АРХЕОЛОГИЈА**

Издавачки совет:

д-р Саша Митрев
д-р Кирил Цацков
д-р Зоранчо Малинов
д-р Звонимир Николовски
д-р Трајче Нацев
м-р Оливер Цацков
м-р Кирил Барбареев
м-р Верица Јосимовска
Елена Јосимовска
Александар Донски

Редакциски одбор:

д-р Кирил Цацков
д-р Зоранчо Малинов
д-р Звонимир Николовски
д-р Трајче Нацев
м-р Оливер Цацков
Александар Донски

Главен и одговорен уредник:

д-р Кирил Цацков

Единица на Универзитетот:

Институт за историја и археологија

Јазично уредување

Даница Гавриловска-Атанасовска
(македонски јазик)

Техничко уредување

Славе Димитров
Благој Михов

Печати

Печатница „2-ри Август“ - Штип
Тираж - 300 примероци

Редакција и администрација

Универзитет „Гоце Делчев“ - Штип
Институт за историја и археологија
ул. „Крсте Мисирков“ бб
п. фах 201, 2000 Штип
Р. Македонија

СОДРЖИНА

Кирил ЦАЦКОВ Атентатот на генерал Михајло Ковачевиќ и воведувањето специјална полициска состојба во Штипско.....	5
Ванче СТОЈЧЕВ Македонскиот идентитет во античкиот период.....	11
Звонимир НИКОЛОВСКИ Неколку култни конституции од Кумановско.....	21
Зоранчо МАЛИНОВ Етничките процеси во североисточниот дел на македонскиот етнографски простор (прв дел).....	27
Стојан РИСТЕСКИ Каде дошол прво свети Климент во Кутмичевица?.....	39
Драган ЗАЈКОВСКИ Ранохристијанскиот црковен епископат во Македонија во IV век.....	47
Трајче НАЦЕВ Фортификацијата на доцноантичкиот град Баргала.....	55
Оливер ЦАЦКОВ Гимназиското образование во Штип меѓу двете светски војни.....	65
Страшко СТОЈАНОВСКИ Состојбите во Македонското револуционерно движење од потпишувањето на Мајскиот манифест до убиството на Тодор Александров.....	71
Ицо НАЈДОВСКИ Животот на Македонците во Австралија и неговата структура.....	81
Душан СИНАДИНОСКИ Македонците во извештајот на Комисијата за имиграција во САД во 1907 година.....	91
Гоце АНГЕЛИЧИН ЖУРА Традицијата на Јустинијана Прима во титулатурата на охридските поглавари.....	101
Ристо СТЕФОВ Сведоштва на некои од македонските „деца-бегалци“.....	107

Верица ЈОСИМОВСКА Добродетелот Константин Анастасов (Хаџи Костадин, логотет).....	117
Елена ЈОСИМОВСКА Штипските читални од XIX век како вистински културни центри.....	121
Александар ДОНСКИ Етно-културната засебност на античките Македонци во делото на Павсанија	127

UDC: 373.5(497.731) „1793)1939

м-р Оливер ЦАЦКОВ
Институт за историја и археологија
Универзитет „Гоце Делчев“, Штип

ГИМНАЗИСКОТО ОБРАЗОВАНИЕ ВО ШТИП МЕЃУ ДВЕТЕ СВЕТСКИ ВОЈНИ

Штип е град со богата и значајна образовна традиција, чиешто корени датират уште од крајот на XVIII век, поточно од 1793 година, кога според Петар Завоев почнало да работи првото ќелијно училиште.

Најзначајниот импулс во развојот на образованието во Штип и Штипско, несомнено, е поврзано со Јосиф Ковачев, основачот на првото педагошко училиште во штипско Ново Село. Во 1869 година „општообразовното училиште прераснало во класно училиште со предметна настава и нова наставна програма. Од оваа година условно земено, датира класното – гимназијално образование во Штип“.¹

Со економскиот подем на градот се почувствувала потреба од млад образован кадар, бидејќи само со таков кадар штипјани би можеле да се надеваат на посветла иднина. Затоа, во 1885 година двокласното училиште на Јосиф Ковачев прераснува во четирикласно, а во 1895 година се спојуваат училиштата во Ново Село и Штип. Значајно е да се напомене дека откако јурисдикцијата на Егзархијата била проширена врз Штип, и образованието се одвивало во нејзиниот дух.

По завршувањето на Балканските војни и со поделбата на Македонија, штипскиот дел припаднал под управа на Србија. Веднаш по воспоставувањето на управниот апарат, во 1913 година, со кралски указ била отворена нижата гимназија „Српската кралска гимназија“. Во учебната 1913/14 година во истата биле запишани:

во I клас - 53 ученика
во II клас - 29 ученика
во III клас - 29 ученика
во IV клас - 24 ученика

Од вкупно 144 ученика во учебната 1913/14 година, 40 ученици ја напуштиле наставата. Предавањата биле на српски наставен јазик, а ја одржувале следниве наставници: Бранко Горѓиевиќ, суплент по српски

1) Александар Апостолов, Штипската гимназија помеѓу двете светски војни 1920-1940 година, ракопис, стр.1.

јазик; Драгутин Обрадовиќ, наставник по француски јазик; Љ. Миркиќ, наставник по пеење; Серафим Јовановиќ, наставник по веронаука; Станка Јовчева, наставник по женска рачна работа; Драгослав Илиќ, наставник по српскохрватски јазик, директор на гимназијата бил Александар Тифуновиќ.

Веќе во следната учебна година освен бројот на ученици, кој се зголемил на 170, се зголемил и бројот на наставничкиот кадар кој изнесувал 15 наставника.

Гимназијата во Штип продолжува со работа и за време на Првата светска војна, но веќе со бугарски јазик во наставата. И за време на бугарската управа во Штип, училиштата биле исклучително значајно средство за асимилација на населението. За таа цел во Штип се отвораат:

- штипската неполна гимназија
- основните училишта: „Св.Архангел Михаил“ во Горно Маало и „Св. Кирил и Методиј“, каде биле сместени и прогимназиските паралелки и „Св.Богородица“ во Ново Село.

Во каква ситуација биле учениците во тој период мошне сликовито објаснува д-р Александар Апостолов, кој вели „Се случувало учениците од Штип и Штипско, кои ја започнале наставата на бугарски јазик пред Балканските војни, по поделбата на Македонија, во учебната 1913/14 година и наредната 1915/14 година да ја продолжат на српски јазик и пак на бугарски, за потоа да се повтори и продолжи на српски јазик“.

По присојединувањето на Штип кон Кралството СХС, школството добива една сосема друга димензија. Истото добило на интезитет и во растеж. Гимназијата во Штип почнала со работа на 17 декември 1918 година, како нижа и со четири класа. Набргу се доаѓа до сознание дека оваа нижа гимназија не може да ги задоволи потребите на градот со богата училишна традиција. За таа цел директорот на гимназијата, Лазар Триповиќ, го известува министерот за просвета во Белград, со писмо испратено на 15 јули 1919 година во која ја истакнал потребата да се отвори полна гимназија. Во продолжение на писмото навел дека „57 ученика од Штип не се во состојба да ја продолжат своето школување во погорните класови на гимназијата, бидејќи во Штип нема, а нивните родители од материјални причини не се во состојба да ги праќаат во Велес и во Скопје. Имајќи предвид тоа, мислам дека отворањето на полна гимназија ќе го подигне значењето на Штип, бидејќи ќе собере ученици не само од овој крај туку и од околните места, потоа би се создала извонредна интимност помеѓу мештаните и нашите управи и би се втемелил српскиот јазик, а со

тоа би се ставил крај на секаква туѓа попаганда“.²

Иницијативата вродила со плод, па така со одлука на министерот на просветата (од 28 август 1920 година) во Штип се отвора привремено VII и VIII клас гимназија. Со указот на Неговото височество престолонаследникот Александар, од 17 септември 1920 година, штипската гимназија прераснала во полна односно *државна реална гимназија*. Свечената прослава за почетокот на работата на штипската гимназија била одржана на 27 јануари 1921 година.

Во почетокот се појавил проблем со недостаток на постории, кој привремено бил решен со префрлањето на четири одделенија во училиштето во Ново Село, а другите во старата гимназија. За недостатокот на простор сведочи предлогот „ТОВ бр 8 од 11 јули 1921 година, за потребите на гимназијата се отстапуваа просториите во кој до скоро била сместена англиската мисија до зградата на гимназијата во истиот двор“.³ Оттогаш гимназијата во Штип работи во две згради: едната приватна, за која се плаќале 4.800 динари годишно, а другата државна.

Во учебната 1921 година биле запишани 429 ученика. За запишување требало да се полага испит, потоа се плаќале доста високи такси што родителите на сиромашните деца не можеле да ја подмират. Учениците кои имале четири слаби оценки биле отстранувани, по завршувањето на трети клас гимназија се полагало полуматурски испит, а по завршувањето на осми клас - голема матура.

Од главните класни книги за учениците од учебната 1920/21 година може да се констатира дека наставничкиот кадар е целосно комплетиран. Директор на гимназијата бил Лазар Триповиќ, а наставничкиот колегиум го сочинувале: Драгослав Илиќ, професор; Никола Бошковиќ, Јелена Живкович, Владимир Живкович, Антон Ковалевиќ, супленти и привремени предметни наставници: Митра Врбовац, Фана Гајдуковиќ, Иван Филатовиќ и Иван Теофиловиќ.

Од материјалите во Архивот на Општина Штип се забележува дека биле изведувани и два завршни испита - полуматурски и матурски. Во јунската и септемвриската испитна сесија вкупно се јавиле 33 кандидати од кои 20 го положиле завршниот испит, тројца останале на полагање, 5 кандидати биле одбиени. За полагања на завршниот матурски испит бил формиран и посебен испитен одбор предводен од Петар Павлович, министерски пратеник од Белград.

---

2) Писмо до министерот за просвета од 15 јули 1919 г., бр.180, Штип, Архив на Југославија, Белград.

3) Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца. Гимназија, бр. 428 од 20 јуни година, Штип, Архив на Југославија.

Во учебната 1921/22 година немало некои особени промени во областа на образованието. Од писмото упатено од Гимназијата до Министерството за просвета (број 247), од 6 септември 1921 година, се констатира дека вкупниот број на запишани ученици изнесувал 363. Во новата учебна 1922/23 година имало извесни промени кои ќе се рефлектираат во натамошната работа на гимназијата. Имено, таа година како учители дошле Душан Будимировиќ и Славко Нетков. Наставата ја изведувале 16 вработени, а за организирање на здравствената заштита на учениците бил ангажиран д-р Фрањо Навратил, кој хонорарно го држел и предметот Хигиена.

Во учебната 1923/24 година Штипската гимназија имала вкупно 466 ученика, односно 269 машки и 197 женски. Во октомври 1923 година за нов директор бил назначен Михајло Младеновиќ, а се назначени и три нови професори и супленти. Од писмото до министерот за просвета, број 75 од 16 јануари 1924 година, се констатира дека Славко Нетков заминал на одслужување на воениот рок и дека се бара негова замена. Интересен е податокот дека Будимировиќ освен како наставник му било доделено да управува Штипскиот театар, на кој позив подоцна тој целосно ќе се посвети. Од активностите на Гимназијата во 1924 година карактеристични се и ученичките екскурзии во Сараево, Приштина, Косовска Митровица и Скопје. Позначајни кадовски промени почнале да се чувствуваат веќе во учебната 1925/1926 година. Како директори во овој период се споменуваат Бошко Ѓорѓиевиќ, Михајло Младеновиќ, и Милован Арсенијевиќ. Писмото на Великиот жупан на Брегалничката област (број 80 од 23 февруари 1926 година) го потврдува тоа. Во писмото се вели „Гимназијата во Штип веќе подолго време нема стручен наставник по предметот гимнастика. Бидејќи во Штип постои Соколско друштво чија работа е многу корисна, покрај другото и за национално воспитување на младината би било многу полезно да се назначи стручен наставник по гимнастика, кој би бил и раководител на овдешното Соколско друштво, чија работа, поради немање стручен раководител е отежната. Затоа се моли Министерството да се постави наставник по гимнастика во Штипската гимназија“.

Работата во Штипската гимназија во 1927 година ја изместиле настани, од политичка природа. Најкаркатеристичен е примерот со Славко Нетков за кој директорот Арсенијевиќ наведува „тој нема завршено ни средно српско училиште, туку бугарско и според тоа, Славко Нетков, по мислењето на директорот е неподобен за оваа средина“.⁴ Два дена по објавувањето на писмото на 13 октомври 1927 година, Милован

---

4) Писмо до Министерството за просвета од директорот на Штипската гимназија, бр.1576 од 13.10.1927 година, Историски архив на град Штип, фонд Штипска гимназија.

Арсентиевиќ го известува Министерството за просвета во Белград дека “од 8 октомври оваа година е ставен во притвор и е под кривична истрага“.

Инаку во учебната 1927/28 година во своите редови имала „527 ученици поделени во 14 паралелки, меѓутоа, со нив работеле 16 наставници. Наставничкиот кадар по своите формални и вистински квалификации не бил онаков, како што барал Законот за средните училишта. Поголемиот број од наставници биле со задоволителна квалификација. Квалификувани биле само директорот, двајца професори и двајца супленти. Бројчано недостасувале уште тројца наставници за германски јазик, српски јазик и математика. Со кадарот кој работел во учебната 1927/28 година се констатирало дека слабо се изведувало националното воспитување и се барало измена и дополнување на истиот“.⁵

Наредната учебна година Гимназијата бележи пад во однос на морален план. Поради девијантното однесување, директорот Арсениевиќ, бил отпуштен од работа. Поради ова бројот на ученици во неполната гимназија значително се намалил на само 320 ученика. Истата година за нов директор бил назначен Коста Дошен.

За 1930/31 година биле назначени сите потребни професори и по сите предмети освен по вештините: цртање, пеење, гимнастика, краснопис и рачна работа чии програми ги реализирале учители. Драгомир Марковиќ дошол за директор оваа година.

Бројот на учениците во учебната 1932/33 година во штипската гимназија се намалил за 80 ученика Во оваа „учебна година биле запишани вкупно 251 ученик од кои во текот на годината 19 ученика ја напуштиле гимназијата и останале само 235. Во I клас гимназија, за приемен испит се пријавиле 148 ученика, од кои положиле само 82“.⁶

Во рамките на гимназијата биле активни и повеќе организации. Такви биле: Друштвото на трезвени младинци „Среќа“, подмалодокот на „Јадранска стража“, подмалодокот на „Црвен крст“, и други.

Особено голем број активности врзани за јубилеи во Кралството Југославија се бележат во учебната 1933/34 година. Учениците учествувале на прославата за одбележувањето на годишнината од Брегалничката битка, Гимназијата на посетил кралскиот пратеник генерал Вељковиќ, министерот за внатрешни работи Лазиќ, и командантот на армијата генерал Недиќ. Посетите секако биле со длабока пропагандна позадина. Биле одржани и повеќе концерти за родителите и учениците. Директор бил Крсто Љумовиќ. Тој во писмо од 30 јуни 1934 година барал да му

5) д-р Марија Јовановиќ, Просветно-политичките прилики во Вардарска Македонија (1918-1929), Скопје, 1983; 216.

6) Архив на град Штип, фонд Штипска гимназија, извештај за учебната 1932/33 година.

се овозможи да добие поголем број на учители и тоа „еден наставник за природни науки (зоологија и биологија), бидејќи оваа гимназија досега нема ниту еден природњак, еден наставник по математика, наставник по веронаука, наставник по пеење и свирење. На местото на разрешениот Душан Будимировиќ треба да се постави еден наставник по германски јазик и историја. Должноста на училишен лекар ја врши приватниот лекар д-р Благоја Тошановиќ. Во гимназијата има 460 ученика, секојдневно голем број од нив, особено оние кои боледуваат од маларија, често барат лекарска помош“.⁷

Најзначајна иновација во наставата во 1934 година во работата на штипската гимназија била изучувањето на германски и француски јазик со употреба на грамафон и плочи. Во гимназијата истата година имало 309 ученика. Убиството на крал Александар I во Марсеј во 1934 година го изместил од континуитет наставниот процес. Наставниците и учениците одржале концерт и комеморативна седница на која се глорифицирал ликот и делото на кралот. Бројот на учениците во непотполната гимназија изнесувал 299. Веќе од наредната 1935/36 година со указ на НВ, од 30 септември 1935 година, гимназијата повторно се трансформирала во „потполна државна реална гимназија на начин нејзиното прераснување да се изведе постапно.“⁸ Учебната 1939/40 година била претпоследна генерација матуранти на штипската гимназија, односно втора од нејзиното работење како полна. Во оваа година запишани биле 409 ученици од кои во VII клас посетувале 35 ученика а во VIII клас 30 ученици. Седмиот клас воедно бил и последна генерација матуранти, бидејќи нападот на Германија значело и крај на работата на штипската гимназија.

---

7) Писмо од директорот на гимназијата до Министерството за просвета, бр 885 од 22 септември 1933 година.

8) Извештај на гимназијата за учебната 1935/36 година; 8.